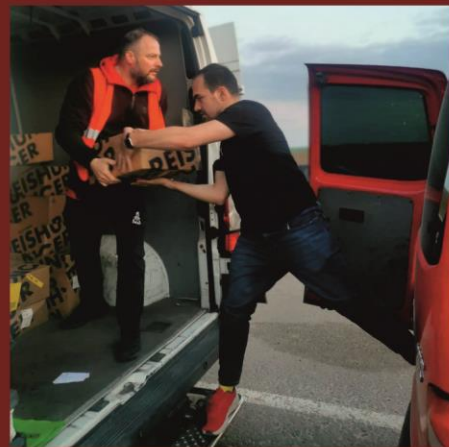

ЛГБТК І ВІЙНА

Звіт про специфічні проблеми української ЛГБТК спільноти з початку нового етапу російського вторгнення

ЛГБТК і війна. Звіт про специфічні проблеми української ЛГБТК спільноти з початку нового етапу російського вторгнення. © Центр "Наш світ", Київ, 2022

Опубліковано 23.11.2022 р. На фото зліва направо: українські біженки Олександра та Олена чекають на перетин кордону США, 21.03.2022, Тіхуана, Мексика; доброволець, військовослужбовець ЗСУ Сергій, відкритий гей, липень 2022; члени ГО «Точка опори ЮА» вантажать гуманітарну допомогу від Польського Червоного Хреста та QUA - LGBTQ Ukrainians in America, травень 2022.

Укладачі: Андрій Кравчук, Олександр Зінченков, Олег Лященко
Керівник проектів Центру "Наш світ": Андрій Маймулахін

При використанні матеріалів звіту обов'язковим є посилання на Центр "Наш світ". Цей звіт (українською та англійською мовами) розміщено на вебсайті Центру "Наш світ".

Цей звіт підготовлено за підсумками моніторингової та правозахисної роботи Правозахисного ЛГБТ Центру "Наш світ". Автори висловлюють щире подяку донорським організаціям і приватним особам, які підтримують нашу діяльність, а також ЛГБТК організаціям і окремим активістам, учасникам електронних розсилок і фейсбук-груп, які збирають і обмінюються актуальною інформацією про різні аспекти становища ЛГБТК в Україні.

Правозахисний ЛГБТ Центр "Наш світ"
Поштова адреса: а/с 173, м. Київ, 02100
E-mail: nashsvit@gay.org.ua
Вебсайт: www.gay.org.ua
Facebook: www.facebook.com/nashsvitcenter
Instagram: www.instagram.com/nashsvitcenter

Зміст

Вступ.....	1
Результати та аналіз випадків порушень прав ЛГБТК людей, зібраних моніторинговою мережею Центру «Наш світ».....	1
Порушення прав ЛГБТК осіб на окупованих територіях.....	2
Порушення прав людини за ознаками СОГІ, пов'язані з війною, на контрольованих Україною територіях.....	4
Порушення з боку військовослужбовців ЗСУ / ТрО (військові правопорушення)	5
Порушення прав ЛГБТК осіб з боку працівників правоохоронних органів.....	7
Дії на ґрунті нетерпимості з боку приватних осіб	9
Дискримінація у медичній сфері	10
Дискримінація в трудовій сфері	10
Дискримінація у споживчій сфері.....	10
Специфічні проблеми, з якими зіткнулася українська ЛГБТК спільнота під час війни	10
Проблеми, пов'язані з відсутністю офіційного визнання одностатевих сімейних пар.....	10
Специфічні проблеми трансгендерних осіб.....	12
Проблеми, з якими стикаються українські ЛГБТК біженці за кордоном	12
Ставлення до української ЛГБТК спільноти під час війни з боку державних органів і місцевої влади ...	13
Ставлення до ЛГБТК питань і ЛГБТК спільноти під час війни з боку суспільства, ЗМІ, політичних партій, громадських і релігійних організацій.....	14
Висновки та рекомендації	16

Вступ

Головні виклики, з якими стикнулася ЛГБТК спільнота в ході повномасштабного російського вторгнення в Україну, не відрізняються від проблем українського суспільства в цілому: це втрата житла, майна, роботи, засобів до існування, погрози здоров'ю та життю стосовно себе та близьких людей, психологічні проблеми, пов'язані з війною та її наслідками. У цьому звіті ми торкаємося тільки проблем, прямо пов'язаних із сексуальною орієнтацією або гендерною ідентичністю постраждалих.

У перші дні нового етапу російської агресії на офіс Центру «Наш світ» в Києві був скоєний напад, приміщення та обладнання розтрощено, а співробітники нашої організації побиті та пограбовані. Попри це, ми змогли налагодити роботу Центру та нашої моніторингової мережі, продовжили документування випадків порушень прав ЛГБТК в Україні, адвокацію захисту їхніх прав, надання консультацій та правової допомоги.

З 24 лютого по 31 жовтня 2022 року на «гарячу лінію» Центру «Наш світ» було отримано більше півсотні звернень від представників(ць) ЛГБТК спільноти, більшість із яких на початку вторгнення стосувалися двох питань:

- Проблеми з виїздом за кордон, зокрема від трансгендерних, а також ВІЛ-позитивних людей. Як приклад, ми надали правову консультацію трансгендерній дівчині з українським паспортом, де її стать вказана як чоловіча. Кілька останніх років вона проживала в Чехії, але напередодні війни повернулася до України, щоби доглядати за хворою матір'ю, і після закриття кордонів не змогла повернутися до своєї чеської сім'ї через запровадження обмеження виїзду для чоловіків.
- Питання сексуальної орієнтації та ВІЛ-позитивного статусу при призові на військову службу та дискримінаційного ставлення в територіальних центрах комплектування та соціальної підтримки (заміна колишніх військкоматів; надалі скорочено — ТЦКСП).

Одна консультація стосувалася проблем жінки, яка разом з дітьми і партнеркою виїхала до Данії. Там вона з партнеркою вирішили укласти одностатевий шлюб, але у неї в Україні залишився гомофобний чоловік, батько її дітей.

Ми віримо в перемогу нашого народу над ворогом і разом з усім українським ЛГБТК рухом робимо все, що в наших силах, для її прискорення. Як ЛГБТК українці, ми ясно розуміємо, що російська агресія загрожує нашому існуванню і як українців, і як ЛГБТК людей. В цій війні Україна може вистояти тільки завдяки допомозі всього вільного демократичного світу, і ми впевнені, що майбутнє нашої країни полягає у якнайшвидшій інтеграції до цього світу і, зокрема, вступі до Європейського Союзу. Ми вважаємо за потрібне говорити про правопорушення з боку окремих військових і правоохоронців тому, що вважаємо, що шлях до Європи, який задекларувала Україна і який став для нас безальтернативним, передбачає повагу до цінностей сучасного вільного світу та дотримання європейських стандартів прав людини навіть під час війни.

РЕЗУЛЬТАТИ ТА АНАЛІЗ ВИПАДКІВ ПОРУШЕНЬ ПРАВ ЛГБТК ЛЮДЕЙ, ЗІБРАНИХ МОНІТОРИНГОВОЮ МЕРЕЖЕЮ ЦЕНТРУ «НАШ СВІТ»

З 24 лютого по 31 жовтня 2022 року мережею моніторингу Центру «Наш світ» було задокументовано 74 кейси порушень прав людини за ознаками сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності (надалі скорочено — СОГІ). 60 із них тим чи іншим чином були пов'язані з воєнними діями. Випадків порушень на підконтрольній Україні території було зафіксовано набагато більше, ніж на окупованій частині — це пояснюється тим, що з окупованих регіонів отримати інформацію набагато важче.

Розподіл цих кейсів по регіонах наведений у Таблиці 1.

Таблиця 1. Розподіл по регіонах кейсів, пов'язаних із воєнними діями

Регіон	Кількість
Херсон і область	11
Київ і область	10
Донецьк і область	7

Львів і область	7
Запоріжжя і область	6
Одеса і область	4
Житомир і область	3
Дніпро	2
Миколаїв і область	2
Вінниця	1
Рівне	1
Суми	1
Ужгород	1
Харківська область	1
Чернігівська область	1
Закордон (Польща, Угорщина)	2
ЗАГАЛОМ	60

У 17 випадках потерпілі зіткнулися з дискримінаційним ставленням за ознаками СОГІ під час евакуації із зони бойових дій або в місцях релокації, як в Україні, так і за кордоном.

Порушення прав ЛГБТК осіб на окупованих територіях

В умовах фактичної відсутності дії будь-яких законів і повної безконтрольності силових структур на окупованій Росією території України, громадське життя в цих регіонах практично припинилося. У випадку, якщо службовці російських військ або окупаційної адміністрації дізнаються про належність когось до ЛГБТК спільноти, такі люди піддаються образам, насильству, вимаганням, обмеженням свободи, і навіть саме їхнє життя опиняється під загрозою.

Порушення прав людини за ознаками СОГІ з боку російських окупантів (воєнні правопорушення) на тимчасово окупованих територіях (Донецька, Запорізька і Херсонська області) були відмічені у 16 кейсах. Згідно методології БДІПЛ/ОБСЄ, 14 із них мали ознаки злочинів ненависті, а 2 — інцидентів ненависті. У 12 з цих випадків було порушено право на повагу до приватного життя. Розподіл по типах протиправних дій див. у Таблиці 2.

Звертаємо вашу увагу на те, що в цьому та інших розділах звіту загальна кількість задокументованих порушень прав людини може перевищувати загальну кількість задокументованих випадків, оскільки на деякі випадки припадає відразу кілька правопорушень (наприклад, приниження людської гідності, побиття та пограбування).

Таблиця 2. Порушення прав людини з боку окупаційних сил РФ (воєнні правопорушення)

<i>Тип протиправних дій</i>	<i>Кількість</i>
Упереджене ставлення (дискримінація)	16
Образи, приниження людської гідності, погрози	14
Фізичне насильство різного ступеню тяжкості	11
Втручання у приватне життя	11
Грабіж, розбій	8
Сексуальне насильство	4
Погрози зброєю та/або її застосування	3
Викрадення людей	2
Катування або нелюдське поводження	2
Незаконний збір, розголошення або погроза розголошення конфіденційної інформації	2
Напад на ЛГБТК центри / заходи / активісток(ів)	1
Майнова шкода	1

Більшість воєнних правопорушень сталася на блокпостах та в місцях патрулювання російських військових на окупованих територіях. Приводом для гомо/трансфобних знущань була, здебільшого,

конфіденційна інформація про приватне життя, знайдена в телефонах потерпілих, а в деяких випадках, їхній зовнішній вигляд чи манера поведінки.

В одному випадку упередженого ставлення, до ознак СОГІ додався ВІЛ-позитивний статус потерпілих.

Кейс 2182

11.05.2022 о 16:11 до офісу херсонської ЛГБТК організації "Інша" вдерлися російськи окупанти, яких, на думку директорки організації, навів хтось із місцевих мешканців; при цьому, інші офіси на вулиці не постраждали. Нападники розтрошили та пограбували приміщення офісу і знищили ЛГБТ атрибутику. Інформація про інцидент надійшла дистанційно з камер спостереження. Ніхто з людей не постраждав (персонал офісу на той час вже залишив місто).

Кейс 2180

У квітні двоє чоловіків 48 та 17 років були разом з іншими торговцями (близько 50 осіб) захоплені російськими військовими на оптовому овочевому ринку в селі Великі Копані (Херсонська область). Протягом кількох днів їх тримали у господарчій будівлі поблизу міста Олешки. Всі затримані постійно піддавалися знущанням і тортурам, а цих двох чоловіків російські окупанти погрожували ще й зґвалтувати через їхній надто охайний вигляд, що, на думку окупантів, свідчило про їхню гомосексуальну орієнтацію.

Кейс 2205

У березні на фільтраційному блокпості окупантів поблизу Маріуполя було затримано 31-річного чоловіка, який намагався залишити зруйноване місто. При огляді особистих речей, окупанти виявили в його телефоні інформацію, що свідчила про його гомосексуальність. Через це його на місяць було відправлено до сумнозвісної колонії в Оленівці Донецької області нібито за тероризм. Адміністрацією колонії було розголошено про його гомосексуальність всім двомстам ув'язненим, які знаходилися з ним в одному бараці, через що він щодня піддавався багаторазовому сексуальному насильству.

Кейс 2218

На початку окупації лесбійська пара С. і К. переїхали з Херсону в невеликий покинутий будинок на околиці Олешків, який раніше належав бабусі С., щоби пересидити там бойові дії. Близько о півночі 13 травня до них вдерлися троє озброєних російських військових з вимогою переночувати в цьому будинку.

Далі пряма мова потерпілої С.: «У одного з них точно був пістолет — він розмахував їм у нас перед носом, і ми дуже злякалися. Вони побачили наше розібране ліжко, на якому ми спимо, і один із солдатів запитав нас: «Ви що, ці, «рожеві»?», хоча приводу ніякого не було, крім того, що К. виглядає маскулінно. Нас зґвалтували — мене та мою дівчину, — застосувавши фізичну силу. Після насилля нападники перевернули всі речі — шукали гроші і коштовності, — але у нас нічого не було, і вони пішли. Зараз ми в Норвегії проходимо психологічну та медичну реабілітацію. Вибачте, але більше немає сил розповідати та згадувати про це».

Кейс 2212

Ілля разом зі своїм знайомим Миколою займалися волонтерством. У 20-х числах березня вони поверталися з Миколаєву до Херсону з ліками та продуктами харчування. На блокпості на трасі біля Посад-Покровського їх зупинили російські військові, обшукали легкову автівку, де були продукти харчування та ліки. Також в Іллі та Миколі забрали для перевірки мобільні телефони. В телефоні Іллі знайшли відео з гей-порно, яке він забув видалити. Після цього на них почали психологічно тиснути: питали на кшталт «Чи ви парочка? Чи геї, чи справжні чоловіки? Хто кого...? Хто з вас дівчина? Хто може взяти в рот?» Військові забрали половину ліків та харчів, спитали про гроші — у постраждалих було близько 1000 грн, їх теж забрали. Їх смикали, штовхали — залишилися синці на руках і плечах. Близько двох годин їх протримали на посту, потім увага солдатів переключилась на інший мікроавтобус, і їм дозволили поїхати. Коли постраждалі почали від'їжджати, по них почали стріляти. Вони прискорились, а на машині залишилися сліди куль.

Микола не знав, що Ілля гей, був шокований з цього. Він висадив Іллю на в'їзді до Херсону, сказав «не хочу тебе бачити! Через тебе, підараса, нас чуть не вбили, дохера вкрали, моя машина в решето».

Кейс 2214

Увечері 23 липня Вадим вийшов з дому в окупованому Мелітополі — йому треба було сходити за водою до єдиного магазину, що працював у його районі. Він почув, що його окликають. Коли Вадим озирнувся, то побачив двох озброєних російських солдатів. Один з них почав його ображати — «Ты что, гей, или как там вас называют уродов, петушарами?» — та наказав показати паспорт. Вадим забув його вдома. Він просто стояв мовчки, і за секунду другий солдат ударив його в живіт і вхопив за волосся. Він сказав Вадиму, що якщо він ще раз з'явиться їм на очі, вони закопають його. «У нас голубых в стране не будет», — сказав один з них і боляче штовхнув Вадима ногою у спину. Потерпілий вважає, що приводом для знущань стала його зовнішність і манера поведінки.

Кейс 2181

Вдень у перших числах березня потерпілі поверталися із СНІД-центру в Херсоні з отриманими там ліками. При виході з вулиці Острівної на Корабельну площу їх зупинив російський військовий патруль для перевірки документів і обшуку, в ході якого патрульні знайшли медичні препарати. Потерпілі були вимушені сказати, що це за ліки і де вони їх отримали. Враховуючи це, а також деяку манерність одного з потерпілих, окупанти дійшли висновку, що перед ними геї, через що почали ображати їх у зв'язку із сексуальною орієнтацією та ВІЛ-статусом. Один з окупантів спитав: «Ви спідозні, ви підораси»? Їх стали штовхати прикладами автоматів, забрали останні 200 грн, сказали, що зараз вони зайняті, але якщо ще раз їх побачать, то з'гвалтують, «тому що вам це подобається». Погрожували зброєю, сказали, що треба таких стріляти, їм за це тільки подякують.

До 16 випадків воєнних правопорушень додався ще один випадок дискримінації у трудовій сфері в окупованому Донецьку (кейс 2215): 34-річна жінка була вимушена звільнитися з місця роботи, де пропрацювала багато років, через гомофобне ставлення нового начальника, росіянина, який змінив місцевого чиновника у травні 2022 р. Окрім цькування, потерпіла піддалася наполегливим сексуальним домаганням з його боку.

Порушення прав людини за ознаками СОГІ, пов'язані з війною, на контрольованих Україною територіях

Загалом, за звітний період було задокументовано 41 такий випадок.

Центр «Наш світ» документував випадки гомофобного ставлення на військовій службі як до 24 лютого цього року, так і з початку повномасштабного вторгнення російських військ в Україну. Відразу варто зазначити, що їх було небагато, вони не мали системного характеру, а командування, як правило, вживало заходів з метою розслідування інциденту, захисту жертв і виправлення ситуації. Зараз, як нам відомо зі свідчень відкритих ЛГБТК військовослужбовців, ставлення до них у Збройних силах України (надалі скорочено — ЗСУ), а надто на фронті, є, здебільшого, толерантним, якщо не дружнім.¹ Водночас, треба зауважити, що переважна більшість ЛГБТК військовослужбовців, як і взагалі ЛГБТК людей в українському суспільстві, воліють не розголошувати свою сексуальну орієнтацію або гендерну ідентичність поза межами вузького кола довірених осіб, побоюючись негативної реакції.

Крім нестатутних відносин між військовослужбовцями, нами також були задокументовані кілька випадків гомо/трансфобного поведіння з боку військовослужбовців (включаючи Територіальну оборону — надалі скорочено ТрО) до цивільних осіб. Найчастіше такі випадки відбувалися, коли бійці ТрО фактично виконували обов'язки правоохоронців — при патрулюванні та перевірці документів.

¹ Наприклад, військовий доброволець із США відзначив у Фейсбуку, що в українській армії він, як відкритий пансексуал, «помітив нуль проблем зі своєю орієнтацією. Я, ймовірно, отримав тут більше підтримки та відчув менше проблем через неї, ніж у Штатах» (запис був розміщений у закритій ФБ-групі ЛГБТК військових і збережений в архіві Центру «Наш світ»).

Порушення з боку військовослужбовців ЗСУ / ТрО (військові правопорушення) були зафіксовані у 15 кейсах. 12 із них мали ознаки злочинів ненависті, а 3 — інцидентів ненависті (за методологією БДІПЛ/ОБСЕ). У 6 кейсах було порушено право на повагу до приватного життя. У 12 кейсах потерпілі зазнали дискримінаційного ставлення через ознаки СОГІ, а у двох із них ще й через свій ВІЛ-статус. Розподіл по типах протиправних дій див. у Таблиці 3.

Таблиця 3. Порушення з боку військовослужбовців ЗСУ / ТрО (військові правопорушення)

Тип протиправних дій	Кількість
Образи, приниження людської гідності, погрози	13
Упереджене ставлення	12
Фізичне насильство різного ступеню тяжкості	6
Втручання у приватне життя	5
Незаконний збір, розголошення або погроза розголошення конфіденційної інформації	4
Сексуальне насильство	3
Розбій, грабіж, вимагання і шантаж	3
Погрози зброєю та/або її застосування	3
Катування або нелюдське поводження	2
Погроза вбивством	2
Бездіяльність командування	2
Цькування (булінг)	2
Напади на ЛГБТК організації	1
Майнова шкода	1
Пониження на посаді або відмова у просуванні	1
Сексуальне домагання з боку командира	1

Кейс 2202

У липні 20-річний військовослужбовець в одному з військових підрозділів, розташованих у Миколаївській області, зазнав фізичного нападу з боку товариша по службі. Пряма мова потерпілого: «Підходить до мене чувак (його чи вчора чи сьогодні привезли до нас). Бухий! Питається: це правда що про тебе тут говорять? Що саме, запитую я... Каже: ну шо ти гей! Я кажу, так, правда (я цього ніколи ні від кого не приховував). Щоб ви знали в нього в руках був шампур (гостра залізяка на яку нанизують шашлики). Сів він значить біля мене з тим шампуром і почав його крутити в руках. Каже: ти знаєш що я свого вітчима вбив? 8 років в тюрмі відсидів! Я кажу: Мені для чого ця інформація? Він каже: А я взяв цей шампур для тебе щоб такого підараса, як ти, вбити! Різко встав і замахнувся на мене. Я почав його заспокоювати, щоб якось знизити рівень агресії. Він почав мене тим шампуром їбати, навіть не розбирав куди. Добре, що пацани на крики збіглися, почали його забирати. В сім'ї не без уродів».

До честі керівництва військової частини, воно жорстко покарало нападника.

Кейс 2184

Потерпіла, 25-річна трансгендерна жінка служить медициною в одній із бойових частин. На початку травня вона з побратимами поминали загиблого товариша. Через деякий час від випитого їй стало зле. Її безпорадним станом скористався її побратим і став домагатися її. Хоча вона відмовляла йому і благала цього не робити, він все одно, теж буди напідпитку, зґвалтував її. Потерпіла каже, що «він здогадувався, що я трансгендерна жінка, по батальйону вже ходять різні чутки, хоча документи у мене жіночі». Потерпіла не стала давати хід справі, оскільки за кілька днів кривдник загинув, що стало для неї додатковим стресом.

У 7 кейсах були відмічені порушення з боку бійців Територіальної оборони. Майже всі вони відбулися на блокпостах і в місцях патрулювання, де потерпілі зазнали гомофобного ставлення через конфіденційну інформацію про особисте життя, знайдену в їхніх телефонах, або через свій «ненормативний» зовнішній вигляд чи манеру поведінки.

Кейс 2153

У перші дні війни, в Києві групою озброєних осіб у військовій формі, які назвалися бійцями батальйону ТрО «Карпатська січ», було здійснено напад на офіс громадської ЛГБТК організації Центр «Наш світ». Приміщення офісу було розтрощене, співробітники пограбовані та побиті. Приводом слугувало твердження нападників, нібито з вікна подаються якісь світлові сигнали, але, на думку потерпілих, реальною причиною могли стати події 2018 року, коли в Ужгороді праворадикальне угруповання «Карпатська січ» зірвало захід Центру «Наш світ» щодо злочинів ненависті, а цього разу члени цієї організації (однойменні підрозділи в ТрО сформовані на її основі) скористалися загальним безладдям у перші дні війни. Примітно, що, як виявилось, нападники спеціально приїхали до офісу Центру «Наш світ» з іншого району Києва, розташованого на іншому березі Дніпра. Керівництво Територіальної оборони Дніпровського району Києва, де розташований офіс Центру, запевнило, що вони не мають до них жодного стосунку.

Поліція приїхала на виклик співробітників Центру лише наступного дня, прийняти заяви потерпілих і задокументувати пошкодження. З того часу вже 8 місяців триває поліцейське розслідування. Державне бюро розслідувань (надалі скорочено — ДБР), під юрисдикцією якого потрапляє цей злочин, досі ухиляється від його розслідування, незважаючи на рішення слідчого судді.

Кейс 2183

20 травня 44-річний потерпілий не встиг на транспорт, коли почалася комендантська година, і пішов додому пішки. На столичному Майдані Незалежності, на блокпості біля будівлі «Укркоопспілки», його зупинили службовці ТрО та стали перевіряти телефон, в якому знайшли інформацію, що свідчила про гомосексуальність потерпілого. Це стало приводом для побиття та знущань над ним, які продовжувалися близько двох годин. Зі слів потерпілого, «Били руками, ногами, прикладами автоматів лежачого, принижували, заставляли виконувати їхні протиправні вказівки. На мої прохання припинити, били ще сильніше. Били по нирках, в районі серця, по голові, ствол автомата засовували в рота та знімали з курка, заставляли по Майдану на колінах повзати під автоматами».

Коли його відпустили, постраждалий викликав «швидку допомогу». Медики «швидкої» викликали поліцію. Патруль, що приїхав, відмовляв постраждалого від подання заяви. Все це відбувалося на тому самому блокпості; при цьому, тероборонівці, які над ним знущалися, погрожували у присутності поліції, що в разі подання заяви «розберуться» з ним. Поліцейські чули всі ці погрози, але ніяк не реагували. Зрештою, вони відвезли постраждалого додому.

Кейс 2206

Наприкінці липня на столичному Гідропарку службовці Територіальної оборони зупинили чоловіка та знайшли в його телефоні інтимну інформацію, що свідчила про його гомосексуальну орієнтацію. Після цього жертва була піддана гомофобним образам, вимаганню грошей та погрозам переслати цю інформацію за всіма адресами, що були знайдені в його телефоні. Наприкінці, у нього забрали телефон і паспорт. Коли наступного дня постраждалий прийшов до Дніпровського управління столичної поліції, то піддався там глузуванню з боку поліцейських, які змусили його не подавати письмову заяву та сказати на камеру, що він не має претензій.

Кейс 2158

К. жила з дівчиною та мамою у Херсоні. Коли почалася війна, вона переїхала до брата в сусіднє селище. Поруч із ними був блокпост. К. з дівчиною та мамою готували їсти і на машині розвозили їжу по блокпостах. Її брат і всі рідні знали про стосунки дівчин, що вони є лесбійською парою. 22 березня К. зі своєю мамою поїхали до Херсона машиною забрати бабусю та закупити продуктів і медикаментів, але через комендантську годину не встигли повернутися, і ночували у місті.

Вночі брат К. разом з одним із бійців ТрО з блокпосту сиділи та випивали на кухні. Коли К. встала в туалет, п'яний військовий почав її питати, де її дівчина, чи їй взагалі не подобаються хлопці і таке інше (було очевидно, що брат розповів йому про її орієнтацію). Вона «послала» його та сказала братові, щоб той чоловік пішов. Брат К. і його товариш були дуже п'яні. Через годину К., не спавши, вирішила перевірити. Коли вона зайшла на кухню, брат спав за столом, а його товариша ніде не було видно. Коли

К. підійшла до ванної кімнати, щоб вимкнути світло, звідкись з'явився цей товариш, притиснув її до стіни, закрив рота і почав домагатися. Він зірвав з неї спідню білизну та почав гвалтувати, але К. вкусила його за руку і закричала — брат став прокидатися, і гвалтівник утік.

У двох випадках потерпілі зазнали дискримінаційного ставлення з боку працівників(ць) територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки (ТЦКСП) через свою сексуальну орієнтацію, а в одному із них ще й через свій ВІЛ-статус.

Кейс 2164

Наприкінці квітня 42-річний А. прибув до одного із районних ТЦКСП у Львівській області для проходження військово-лікарської комісії, якій надав довідку з лікувального закладу про те, що стоїть там на обліку з діагнозом ВІЛ. Але співробітниця ТЦКСП щось не сподобалось, і вона, звинувативши А. в тому, що той нібито «купив» цю довідку і не хоче служити, покликала начальника. Розмова на підвищених тонах продовжилась у холі ТЦКСП. Далі цитата із заяви потерпілого до Уповноваженого ВРУ з прав людини:

«Старший лейтенант Ф. вголос в присутності сторонніх осіб сказала начальнику військомату, що в мене діагноз ВІЛ, й що це в мене вже інший діагноз, ніж при попередньому проходженні медогляду в лютому 2022 р., й що я «кошу від армії». Начальник спитав у мене при усіх, хто був в холі, що це за діагноз, щоб я йому пояснив що таке ВІЛ. Я промовчав, бо був шокований від ситуації, де мій діагноз обговорюють всі в холі при сторонніх людях. Одна з жінок-реєстраторів сказала при всіх, що я хворий на СНІД. Це почули всі хто знаходився в холі (військовослужбовці та двоє цивільних призовників, які ще очікували реєстрації своїх довідок). Тоді начальник сказав, що я не буду косити від армії, що я здоровий бо він бачить, що в мене є руки та ноги, а довідку про СНІД я купив. Я нічого не пояснював, а сказав, що діагноз пацієнта є конфіденційним, на що він відповів, що він не розголошує діагноз, а читає вголос висновок медкомісії, де зазначено мій статус. Він кілька разів поспіль питав мене, як я заразився СНІДом? Після того він покликав в хол, де знаходилися сторонні люди, лікаря-терапевта, яка виписувала мені висновок по хворобі й сказав, щоб вона пояснила йому, як можна заразитись СНІДом? Вона сказала, що може передати через наркоманію, переливання крові чи ОДНОСТАТЕВІ зв'язки. Начальник тоді сказав до мене, що «на наркомана ти ніби не схожий, то може ти підарас?» Все це в присутності сторонніх осіб. Тоді начальник спитав лікаря-терапевта, як я отримав таку довідку й в нього є підозри, що я її купив. Лікар-терапевт, не виходячи з холу, при усіх, подзвонила якомусь лікарю й включила на телефоні гучномовець, щоб розмову чув начальник і всі присутні. Вона спитала чи А. знаходиться на обліку як носій ВІЛ інфекції, чи я є в базі — їй відповіли, що я знаходжусь на обліку й приймаю терапію. Коли я намагався надати начальнику копію виписки, що я знаходжусь на обліку, при наближенні до нього він зробив крок назад й сказав, щоб я до нього не наближався бо я СПІДозний, й щоб вийшов з приміщення. Ще раз наголошую. Це відбувалося в присутності сторонніх людей.

Поставити печатку на довідку про проходження військово-лікарської комісії мені відмовили. Тобто, я пройшов усі етапи медкомісії, мені в довідці зазначили, що я ВІЛ-інфікований, вказали зовсім інші статті Розкладу хвороб, станів та фізичних вад, що визначають ступінь придатності до військової служби (Додаток 1 до Положення про військово-лікарську експертизу в ЗСУ) й відмовили в постановці печатки, через що видана довідка є недійсною. На мою думку, це було зроблено ними свідомо й умисно».

Порушення прав ЛГБТК осіб з боку працівників правоохоронних органів (поліція, Державне бюро розслідувань і Служба безпеки України) були відмічені у 17 кейсах. У 6 з них дії правоохоронців мали ознаки злочинів ненависті, а в 3 – інцидентів ненависті (за методологією БДІПЛ/ОБСЕ). Розподіл по типам протиправних дій чи бездіяльності див. у Таблиці 4.

Таблиця 4. Порушення з боку працівників правоохоронних органів

Тип протиправних дій	Кількість
Упереджене ставлення	14
Образи, приниження людської гідності, погрози	9
Порушення процесуальних норм	8
Перевищення влади і службових повноважень	7

Фізичне насильство різного ступеню тяжкості	5
Відмова у захисті прав	5
Втручання у приватне життя	5
Катування або нелюдське поводження	3
Неналежне виконання функцій по захисту прав	2
Незаконний збір, розголошення або погроза розголошення конфіденційної інформації	1

Кейс 2192

В ніч на 18 квітня 20-річний потерпілий з друзями чекали на львівському вокзалі поїзд до Києва. З показів постраждалого:

«Приблизно в 00:30 ми вчотирьох — я, моя подруга, знайомий з його дівчиною — сиділи на вокзалі в залі очікування, чекали на поїзд. До нас підійшли двоє людей з ТрО, попросили показати документи й одразу забрали телефон. Коли вони перевірили документи, сказали нам, щоб ми пройшли з ними для проведення обшуку. Як тільки ми зайшли в їхнє приміщення, де було багато поліцейських та інших ТрОшників, один поліцейський, як тільки побачив мене, одразу сказав: «Давайте мені оцього, зараз ми з ним розберемось». Ми всі почали діставати речі, в цей час зайшов ще якийсь ТрОшник, і коли він побачив у мене на обличчі намальовані листочки, сказав що це типу мішень: «Ти стій, а я зараз буду стріляти»; наводив на мене автомат і смикав затвор. Потім хтось із поліцейських почав питати про мою орієнтацію і чи чоловік я взагалі. З погрозами «відстріляти яйця», в це приміщення зайшов ще один поліцейський, який майже одразу повів мене в якесь незрозуміле маленьке і дуже темне приміщення, почав казати: «Мій батько воює за таких, як ти, чмо, а ти тут понаїхав з Києва». Після цього сказав: «Присідай 700 разів, і ми тебе відпустимо». Я присів разів 10, після цього він вдарив мене в живіт кулаком, розказуючи, яке я чмо і чому сюди приїхав, вдарив по обличчю, постійно казав що йому гидко на мене дивитись і що в Києві всі такі, відвів назад в кімнату, де нас обшукували, і замість мене повели мого знайомого. Його теж змушували присідати, не розумію навіщо, і дісталось більше, чим мені — вдарили головою о стіну, прикладом в живіт. ТрОшники постійно казали що в них «сверблять руки зламати мені ніс і вирвати септум²». Паралельно цьому всьому вони знущались над дівчатами, які були з нами, обзивали нас за зовнішній вигляд «підарами». Нас відпустили тільки тому, що ми казали, що запізнюємось на потяг. Їм зовсім не було діла до того, чи можемо ми бути якимись правопорушниками, вони просто хотіли познущатися з нас».

Кейс 2191

Вдень 8 червня 18-річний Марко (трансгендерна особа, особистий займенник «вони») прогулювалися в районі Голосіївського парку столиці. Далі цитата з їхніх показів:

«До мене під'їхала поліцейська машина, вийшло троє людей, які одразу сказали показувати свій телефон і потягнули ручки його в мене забирати. Я попросили перш за все показати свої посвідчення та дати можливість зафіксувати номери жетонів. У відповідь на мої вимоги — погрози надягнути наручники та «здати СБУ».

Кілька хвилин це була розмова. З матюками (мабуть, в законі є вимога, щоб поліцейські спілкувалися з людьми саме так), незрозуміло якою мовою (українською це важко назвати, закон про мову не чули), з питаннями до мене «Ти что, «заднепрівадний»?» (на мені був браслет з символікою ЛГБТ+), із заявами, що я сепар-диверсант, бо в паспорті місце народження — Донецьк, риторикою, що я не киянин і це не моє місто.

Коли я сказали, що така манера спілкування зі мною є неприпустимою, та вчергове наголосили, аби мені показали посвідчення та дали записати номери жетонів, один з поліцейських заламує мене за шию та з фразою «Какіє нахрен жетони? Ти не панімаєш, с кем разгаваріваєш?» вибиває в мене з рук телефон з павербанком, які полетіли кудись далеко в ліс, та вдаряє в живіт. Потім мене силою відвели

² Септум — різновид пірсинга, прокол носової перегородки між ніздрями; у цьому випадку мається на увазі прикраса у вигляді кільця або напівкільця, яка вставляється в такий прокол.

в канаву на узбіччі та кілька хвилин тримали обличчям в землю, ставлячи питання "Ти не падаєш?" та паралельно завдаючи ще удари рукою.

Поліцейські двічі то надягали на мене наручники, то сварилися одне з одним та знімали їх. Я не чинила жодного опору та намагалася відстояти свої права словесно. Тримуючи мене обличчям у землю, мене змусили "вибачатися" (цікаво, за що?), а в кінці сказали, що я маю зробити висновки та забути цю ситуацію, інакше «хуже буде».

Зі слів адвокатки потерпілого, було подано заяву до Київського територіального підрозділу ДБР, де відмовили у відкритті кримінального провадження, на що було подано скаргу слідчому судді Печерського райсуду м. Києва.

Дії на ґрунті нетерпимості з боку приватних осіб були зафіксовані у 17 кейсах, 9 з яких мали ознаки злочинів ненависті, а 8 — інцидентів ненависті (за методологією БДІПЛ/ОБСЕ). У 6 кейсах було порушено право на повагу до приватного життя. Розподіл по типах протиправних дій див. у Таблиці 5.

Таблиця 5. Дії на ґрунті нетерпимості з боку приватних осіб

Тип протиправних дій	Кількість
Образи, приниження людської гідності, погрози	15
Фізичне насильство різного ступеню тяжкості	10
Втручання у приватне життя	6
Гомофобія/трансфобія в сім'ї	5
Сексуальне насильство	2
Напади на ЛГБТК центри / заходи / активістів(ок)	2
Розбій	1
Незаконний збір, розголошення або погроза розголошення конфіденційної інформації	1

Кейс 2157

22 березня до приватного будинку в м. Суми, де мешкала лесбійська пара, вломилися двоє озброєних чоловіків у формі військового зразка, кричали «відчиняйте, перевірка», розбили вікно. Дівчата були вимушені відчинити. Нападники сказали, що не чіпатимуть їх, якщо вони віддадуть цінні речі та гроші. Одна з дівчин виглядає доволі маскулінно, і нападники з самого початку стали глумитися над нею: «Ти що, мужик? Зараз зробимо із тебе бабу»; «Ви що, підоркі, что лі»? Коли дівчини почали кричати та звати на допомогу, нападники побили їх до втрати свідомості, перегорнули всі речі та забрали все цінне, що було в домі.

У ті дні в Сумах був повний хаос через бойові дії. Потерпілі не можуть сказати точно, під чиїм контролем в момент нападу був район міста, де розташований їх будинок. Однак, на їхню думку, виходячи з мови нападників, вони були місцевими (точно не росіянами). Також сусіди їм повідомили, що в ті дні в їхньому районі було багато схожих випадків мародерства.

Кейс 2203

Увечері 25 червня біля столичного гей-клубу «Версаче», де проходив захід на честь участі українських представниць(ків) у варшавському прайді, стався напад з боку групи невідомих молодиків на кількох відвідувачів, двох з яких побили та заприскали перцевим газом. Нападники прийшли туди цілеспрямовано та поводитися зухвало, навіть коли приїхала патрульна поліція, наполягаючи на тому, що під час війни недоречно проводити такі заходи. Ніхто з нападників не був затриманий.

Кейс 2167

Близько опівночі 23 квітня потерпіла перебувала у себе вдома в м. Дніпро. В цей момент пролунала тривога, і вона хотіла спуститися в підвал. Коли вона вийшла з квартири, повз спускалися два п'яних сусіда, один з яких служить в поліції. За словами потерпілої, досить гомофобні, оскільки вже були прецеденти і вони знають про її орієнтацію. Вона вже хотіла повернутися додому, коли один із сусідів просто схопив її та почав обзивати різними неприємними словами, згадуючи її орієнтацію. Коли вона

закричала, один закрив їй рота рукою, а другий вдарив прямо в пах і плюнув їй в голову. Вони пішли до бомбосховища, а потерпіла була змушена повернутися у квартиру, щоби уникнути продовження конфлікту, чим наразила себе на небезпеку через бомбардування.

Кейс 2186

Потерпіла: «Коли почалася війна, я була змушена виїхати із Києва у безпечне місце і поїхала до мами у Білу Церков. Я приїхала туди 12 березня. Близько двох років мама живе з вітчимом, який завжди негативно ставився до мене та мого способу життя з дівчатами. Я дуже рідко приїжджала додому, тому що знала його ставлення і як він поводитиметься. Протягом двох місяців після приїзду додому, я постійно чула у свій бік образи. Я часто залишалася ночувати і навіть жити у своїй знайомій, щоб не слухати і не терпіти цього всього. Моя мама нічого з цим зробити не може, на жаль.

15 травня я була вдома, моя мама була на чергуванні. Близько 20:30 додому прийшов знову п'яний вітчим і почав мене ображати та словесно принижувати: «Конченна лесбиянка», «Как мама тебя такую родила», «Я бы тебя убил, если бы ты была моей родной дочкой». Я не могла більше терпіти і почала з ним сваритися. Він підійшов до мене та сильно вдарив по голові кулаком, я почала закривати голову і хотіла втекти, він ударив мене кулаком у плече, хоча хотів знову в голову. Я його всією силою відштовхнула і втекла до подруги. Зараз я в безпеці, в іншій країні».

Дискримінація у медичній сфері була відмічена в одному випадку (кейс 2222). Потерпіла, біженка з окупованого Херсону, у червні звернулася до гінекології у м. Ізмаїл. Лікарка запитала щодо чоловіка та статевого життя, на що потерпіла відповіла, що в неї не чоловік, а партнерка. Лікарка невдоволено прокоментувала це, звернувшись до медичної сестри: «Мало, що переселенців понаїхало, ще й лесбиянки додалися». Потім, під час огляду, який лікарка проводила доволі грубо, на думку потерпілої, було здійснене гінекологічне насильство — до крові надірвано стінку піхви, за що лікарка навіть не вибачилася.

Дискримінація в трудовій сфері була відмічена в одному випадку (кейс 2160). Потерпіла працювала касиркою в одному з супермаркетів Вінниці. Ще до війни вона зазнавала упередженого ставлення з боку керівництва через свою маскулінну зовнішність. На початку нинішнього етапу війни, коли постало питання оптимізації витрат у магазині, керівництво вирішило скоротити виплати персоналу. Саме потерпілій наполегливо «запропонували» звільнитися, а на логічне запитання, чому тільки їй, адміністраторка відкритим текстом відповіла: «Мені не подобається, коли жінки так виглядають».

Дискримінація у споживчій сфері була відмічена в одному випадку (кейс 2172) і була пов'язана з незаконним виселенням з орендованого житла та заподіянням майнового збитку лесбійській парі з дитиною, які в перші дні війни виїхали із Одеси за кордон. Власники оглянули квартиру без орендарів і зрозуміли, що дівчини-орендарки є лесбійками. За словами постраждалих, це викликало у власників квартири неабияке обурення, і ті викинули їхні речі на смітник і заявили про виселення їх із квартири.

СПЕЦИФІЧНІ ПРОБЛЕМИ, з якими зіткнулася УКРАЇНЬСЬКА ЛГБТК СПІЛЬНОТА ПІД ЧАС ВІЙНИ

Проблеми, пов'язані з відсутністю офіційного визнання одностатевих сімейних пар

Наразі в Україні відсутня будь-яка форма юридичного визнання одностатевих сімейних пар — звичайний шлюб або реєстроване цивільне партнерство. За ними не визнаються навіть ті обмежені права, які мають неодружені різностатеві сімейні партнери, а саме, право на автоматичної спільної власності на спільно нажите майно (стаття 74 Сімейного кодексу України), право на утримання від партнера в разі непрацездатності (стаття 91 СКУ), право на спільне всиновлення дітей (стаття 211).

У принципі, одностатевий партнер/ка може бути визнаний членом сім'ї або близьким родичем згідно частини другої статті 3 СКУ: «Сім'ю складають особи, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом, мають взаємні права та обов'язки». Однак, у більшості випадків це не має практичного значення, оскільки Сімейний кодекс та інші українські закони, як правило, надають певні права та накладають певні обов'язки не на членів сім'ї в цілому, а на конкретних близьких родичів: дружину

(чоловіка або жінку), дітей, батьків тощо. Одностатеві партнери повністю позбавлені цих прав — наприклад, таких як право допуску до хворого близького родича або право на відпустку по догляду за хворим родичем.

У рідкісних випадках закон згадує серед членів сім'ї або близьких родичів осіб, «які спільно проживають, але не перебувають у шлюбі» (частина перша статті 3 Кримінально-процесуального кодексу України) або не конкретизує цю категорію осіб (наприклад, закон «Про правовий статус осіб, зниклих безвісти за особливих обставин»), що теоретично поширює його дію на одностатевих сімейних партнерів. Однак, за відсутності державної реєстрації такого партнерства, будь-яке визнання партнерських відносин вимагає рішення відповідного компетентного органу чи посадової особи у кожному конкретному випадку, що вкрай ускладнює можливість користування навіть цими правами. На практиці, відносини між неодруженими партнерами в Україні досі офіційно визнавалися лише в судовому порядку, коли йшлося про успадкування майна померлого партнера (як для різно-, так і для одностатевих пар) або про розподіл спільно нажитого майна (тільки для різностатевих пар).

Існують законні способи владнати певні права партнерів на спільно нажите майно (укладанням цивільного договору) та на успадкування (укладанням заповіту), однак вони потребують додаткових дій і витрат, тоді як у випадку подружжя ці права надаються автоматично і безкоштовно. Зокрема, право на успадкування без заповіту неодружений партнер/ка може отримати тільки у четверту чергу, після всіх родичів до третього ступеня спорідненості включно (статті 1261-1264 Цивільного кодексу України). Навіть у випадку спадкування за заповітом, неодружений партнер мусить сплатити податок на спадщину у 5% від її вартості, тоді як близькі родичі та члени сім'ї від нього звільнені.

Всі ці проблеми мають системний характер, пов'язаний з відсутністю правового визнання та державної реєстрації сімейних відносин одностатевих партнерів. Початок активної фази війни створив кризову ситуацію, яка загострила ці проблеми та підкреслила необґрунтовану дискримінацію ЛГБТК українців і українок — зокрема, мобілізованих на військову службу.

Одностатеві партнер(к)и військовослужбовців позбавлені фактично будь-яких прав близьких родичів або членів сім'ї. Зокрема, вони не мають права на отримання одноразової грошової допомоги у випадку загибелі (смерті) їх партнера/ки (стаття 16-1 закону «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей»).

Згідно Інструкції з організації обліку особового складу Збройних Сил України, ухваленої наказом Міністерства оборони № 333 від 26.05.2014, у випадку загибелі або смерті, зникнення безвісти, захоплення в полон військовослужбовця, командир військової частини повинен особисто повідомити письмово та через засоби зв'язку військового комісара за місцем проживання сім'ї або близьких родичів цього військовослужбовця. Після отримання такого сповіщення, військкомат (ТЦКСП) зобов'язаний протягом семи днів вручити його членам сім'ї або близьким родичам цього військовослужбовця, висловити їм співчуття та роз'яснити їхні права у цій ситуації. На практиці, коло таких членів сім'ї або близьких родичів, зазвичай, обмежується законною дружиною (чоловіком або жінкою), батьками та/або дітьми постраждалого військовослужбовця. Військкомати (ТЦКСП) не розглядають одностатевих партнерів військовослужбовців у якості членів сім'ї та не інформують їх про долю близької людини.

Згідно статті 11 закону «Про поховання та похоронну справу», поховання померлого покладається на виконавця волевиявлення померлого, а у випадку відсутності такого волевиявлення чи в разі відмови виконавця від виконання волевиявлення померлого — на близьких родичів (дружину або чоловіка, батьків, дітей, сестру або брата, діда або бабу, онуків) або на будь-яку іншу особу яка зобов'язалася поховати померлого. Тобто, у принципі, одностатеві партнер(к)и можуть розраховувати на те, що їм буде видано тіло їх партнера(ки) для поховання, але тільки у випадку прямого волевиявлення загиблого (померлого) або відмови чи неможливості зробити це його/її близькими родичами.

Український уряд з 2015 року визнає ці проблеми та планує вирішити їх шляхом ухвалення закону про реєстроване цивільне партнерство, яке буде доступне для одностатевих пар і надасть їм основні права звичайного шлюбу — відповідні пункти були включені до першого (2015-2020 рр.) та другого (2021-2023 рр.) Планів дій у сфері прав людини. Однак, наразі уряд не зробив жодних практичних кроків до виконання цього завдання.

Специфічні проблеми трансгендерних осіб

Розклад хвороб, станів та фізичних вад, що визначають ступінь придатності до військової служби, міститься у додатку до Положення про військово-лікарську експертизу в Збройних Силах України, затвердженого наказом Міністерства оборони № 402 від 14.08.2008 р. Згідно цього документу, діагнози транссексуалізму (F64.0) і ґендерної дисфорії (F64.8) означають повну непридатність людини до військової служби, якщо вони «різко виражені, із схильністю до повторних тривалих декомпенсацій або патологічних реакцій», або непридатність у мирний час і обмежену придатність у військовий час, якщо вони «помірно виражені з нестійкою компенсацією або компенсовані».

На практиці «різкість вираження» та «компенсацію» цих станів на свій розсуд визначає спеціалізована лікарська комісія — наприклад, при обласній психіатричній лікарні. Її рішення ґрунтується на думці членів комісії, та насамперед, психіатра, який безпосередньо проводить глибинне обстеження пацієнта. Висновок спеціалізованої лікарської комісії береться до уваги медичною комісією при військкоматі, яка вже остаточно вирішує, визнати обстежувану особу непридатною або частково придатною до військової служби. Треба зазначити, що в поточних умовах обстеження у медичних комісіях при військкоматах часто відбувається дуже поверхнево, пацієнта часто просто запитують, чи немає у нього скарг, і у випадку їх відсутності подальше обстеження не проводиться.

У випадку визнання часткової придатності, трансгендерна особа може бути призвана добровільно або мобілізована на військову службу у відповідності до статі, яка вказана в її документах. Трансгендерні жінки, які не отримали відповідний висновок медичної комісії і не почали офіційну процедуру корекції статі, можуть і зобов'язані служити у Збройних Силах України як чоловіки. Так само, на них поширюються обмеження по виїзду за кордон (згідно Правил перетинання державного кордону громадянами України, затверджених постановою Кабінету Міністрів України від 27.01.1995 № 57, наразі громадянам України чоловічої статі віком від 16 до 60 років виїзд за кордон обмежено). Отримати відповідний діагноз у теперішніх умовах в Україні непросто, але цілком можливо — відповідні лікарські комісії діють принаймні в обласних центрах, і медичні комісії при військкоматах посилають до них на експертизу призовників у випадку підозри на транссексуальність.

Трансгендерні особи, які офіційно змінили стать у своїх документах, не можуть бути призвані на військову службу. Однак, якщо така особа виглядає переконливо у своїй ґендерній ролі, то вона може успішно пройти поверхневий огляд медичної комісії при військкоматі та поступити на службу як звичайна жінка або чоловік — нам відомо про принаймні один випадок трансгендерної жінки, яка зараз служить у ЗСУ.

Специфічні проблеми трансгендерних осіб, які здійснюють ґендерний перехід, полягають у відсутності потрібних медичних препаратів або непомірно високих цінах на них. Ці проблеми лише частково вирішуються за допомогою ЛГБТК та благодійних організацій і волонтерів. Так само, українські трансгендерні особи, які евакуювалися за кордон, можуть стикнутися з ситуацією, коли для отримання потрібних їм препаратів вони спочатку мають легалізуватися та підтвердити свій діагноз у конкретній країні, що може бути тривалим і складним процесом.

Проблеми, з якими стикаються українські ЛГБТК біженці за кордоном

Правозахисні та ЛГБТК організації неодноразово висловлювали побоювання щодо можливих утисків українських ЛГБТК біженців за кордоном, у тих країнах, уряди яких негативно ставляться до захисту прав ЛГБТК — зокрема, в Угорщині та Польщі. Серед іншого, могли виникати проблеми при розселенні біженців, оскільки переважна більшість східноєвропейських країн не визнає сімейні стосунки одностатевих пар та їхніх дітей. Наразі таких фактів нами задокументовано не було, однак польська організація Lambda Warszawa, яка, зокрема, опікується ЛГБТК біженцями з України, повідомила, що не отримала у цій своїй діяльності жодної допомоги від польського уряду.³ Природно, ЛГБТК людям було би значно зручніше отримувати потрібну допомогу через дружні до них організації.

³ <https://www.devex.com/news/lgbt-ukrainians-find-both-solidarity-and-discrimination-in-poland-103301>

Центр «Наш світ» задокументував два інциденти з українськими ЛГБТК біженцями за кордоном — один в Угорщині та один в Польщі, — однак, вони не мали прямого стосунку до війни та полягали у проявах звичайної побутової гомофобії.

Ставлення до української ЛГБТК спільноти під час війни з боку державних органів і місцевої влади

Цілком зрозуміло, що під час активних бойових дій українська влада звертала мало уваги на ЛГБТК питання. Головна сфера, в якій це все ж відбувалося, це міжнародні відношення України, а саме виконання українським урядом своїх зобов'язань за міжнародними угодами та рекомендацій з боку країн-партнерів і міжнародних організацій.

Для України вже традиційно, що з усіх урядових відомств найбільшу увагу ЛГБТК питанням приділяє саме Міністерство закордонних справ — вочевидь, заради формування міжнародного іміджу України як сучасної ліберально-демократичної держави. У своїй статті для німецького видання Der Spiegel, міністр закордонних справ України Дмитро Кулеба засудив російську політику з поширення ненависті та утисків, згадавши ЛГБТК людей серед її жертв.⁴ З усіх офіційних урядових медіаресурсів, лише на англомовній Інстаграм-сторінці України ukraïne.ua, яка належить МЗС, з'явилося кілька публікацій про участь ЛГБТК людей в опорі російській агресії, а 6 серпня посол України в Швеції Андрій Плахотнюк взяв участь у Стокгольм прайді, створивши прецедент участі офіційного представника України в ЛГБТК заході.

Попри публічні протести з боку релігійних організацій і консервативних громадсько-політичних активістів, Державне агентство України з питань кіно не відмовилося від фінансування проєктів на ЛГБТК тематику, які перемогли на конкурсному відборі. 3 жовтня Держкіно повідомило про початок зйомок ігрового повнометражного фільму «Уроки толерантності» за п'єсою «Гей-парад».

Помітним зрушенням у сфері гендерних питань стала ратифікація Стамбульської конвенції. Раніше президенти та уряди України не могли домогтися цього через непримиренно ворожу позицію провідних українських церков, які використовували свій суттєвий вплив на депутатів Верховної Ради задля блокування будь-яких ініціатив щодо, як вони це називають, «пропаганди» «гендерної ідеології» та «гомосексуалізму». Вочевидь, це стало можливим завдяки набуттю Україною статусу кандидата в члени Європейського Союзу — аргументи президента та уряду щодо потреби дотримання сучасних європейських стандартів у сфері захисту прав людини задля успішної інтеграції України до ЄС переважили вплив ультраконсервативних церков на депутатів парламенту. Слід зауважити, що ратифікація Стамбульської конвенції була підтримана депутатами з усіх партійних фракцій та депутатських груп Верховної Ради, за винятком партії «Батьківщина», яку очолює Юлія Тимошенко — втім, навіть депутати її фракції не голосували проти.

Ця конвенція не має великого значення для поліпшення становища української ЛГБТК спільноти, але її ратифікація демонструє зміну настроїв в українському політикумі та наявність ефективних інструментів впливу на нього у західних партнерів нашої країни в рамках процесу євроінтеграції. Після цього стає значно більш реалістичним виконання таких запланованих українським урядом завдань на захист прав ЛГБТК як ухвалення поправок до Кримінального кодексу по злочинах ненависті та закону про реєстроване цивільне партнерство, доступне для одностатевих пар. Наразі ці питання активно підтримує та просуває єдина народна депутатка Інна Совсун (партія «Голос»), однак опір їм з боку депутатського корпусу в цілому тепер явно зменшився.

Готовність підтримати сучасні стандарти ЄС стосовно захисту прав ЛГБТК людей депутати Верховної Ради також продемонстрували при ухваленні в першому читанні законопроекту «Про медіа», який, зокрема, містить заборону на заклики до дискримінації та утисків за ознаками СОГІ, а також вносить відповідні положення до Виборчого кодексу України та закону «Про всеукраїнський референдум». Заради просування по шляху євроінтеграції, народні депутати проігнорували думку церков і свої власні консервативні погляди. Заперечення проти цього документу, які висловлювалися з боку різних політичних сил у парламенті, ніяк не стосувалися згаданих антидискримінаційних положень.

⁴ <https://www.spiegel.de/ausland/dmytro-kuleba-es-ist-zeit-russlands-feldzug-als-genozid-zu-bezeichnen-ein-plaedoyer-des-ukrainischen-aussenministers-a-013b85cd-aabb-4bff-869f-575508b93794>

Верховна Рада також зняла з розгляду гомофобний законопроект 6326 «щодо недопущення витрачання бюджетних коштів на пропаганду педофілії, гомосексуалізму та трансгендеризму».

Серед специфічних проблем ЛГБТК людей під час війни, найбільшу увагу громадськості привернула системна дискримінація одностатевих сімейних партнерів. Через відсутність в Україні будь-якої форми юридичного визнання їхніх стосунків (шлюбу або реєстрованого цивільного партнерства), вони фактично позбавлені всіх прав члена сім'ї або близького родича, що особливо гостро відчувається в умовах військових дій і масової мобілізації до збройних сил. З червня 2022 року на сайті президента України з'явилася петиція щодо легалізації одностатевих шлюбів, яка дуже швидко набрала 25 тисяч підписів, потрібних для її розгляду президентом. Це була не перша петиція подібного роду, але навіть найбільш успішна з усіх попередніх (від 2015 року) була підтримана лише 456 особами.

У відповідь на цю петицію, президент Зеленський зауважив, що Конституція України не може бути змінена під час воєнного стану, натякаючи на уявну конституційну заборону легалізації одностатевих шлюбів в Україні, і запропонував прем'єр-міністру виконати урядовий план з розробки та ухвалення закону про реєстровані цивільні партнерства, доступні для одностатевих пар.⁵ Згідно Плану дій у сфері прав людини та проекту Плану відновлення України, уряд має це зробити до кінця 2023 року.

З цього приводу серед українських політиків розгорілася дискусія щодо можливості легалізації в Україні одностатевих шлюбів, яка продемонструвала, що політичні партії, представлені у Верховній Раді, не мають визначеної позиції та політики стосовно ЛГБТК питань. Зокрема, депутати від правлячої партії «Слуга народу» демонстрували діаметрально протилежні погляди щодо легалізації одностатевих шлюбів або цивільних партнерств — від повної підтримки до повного заперечення. Тодішня народна депутатка від «Слуги народу» і представниця Верховної Ради у Конституційному суді Ольга Совгіря заявила, що формулювання статті 51 Конституції України не суперечить визнанню в Україні одностатевих шлюбів. Невдовзі після цього вона була призначена суддею Конституційного Суду України по квоті Верховної Ради, у відповідності до закону склавши свої повноваження народної депутатки.

Після початку нової активної фази війни з Росією місцеві ради повністю припинили ухвалення гомофобних та антигендерних звернень до центральної влади, підготованих ультраконсервативними релігійними активістами — така діяльність була частиною адвокаційної кампанії, яка тривала в Україні останні роки з ініціативи ультраконсервативного руху «Всі разом!» під проводом журналіста та релігійного активіста Руслана Кухарчука і була підтримана провідними українськими церквами.

Ставлення до ЛГБТК питань і ЛГБТК спільноти під час війни з боку суспільства, ЗМІ, політичних партій, громадських і релігійних організацій

Відразу три соціологічних опитування продемонстрували радикальне поліпшення ставлення українського суспільства до ЛГБТК людей та захисту їхніх прав, що відбулося в останні роки.

Перше з них було завершено Центром соціальних експертиз Інституту соціології НАН України насамкінець лютого 2022 року, буквально перед початком нового етапу російського вторгнення в Україну. 53% опитуваних підтримали заборону дискримінації та розпалювання ворожнечі за ознаками СОГІ; 46% були згодні, що ЛГБТК повинні користуватися такими ж правами, як інші громадяни, тоді як 41% був проти цього; 27% безумовно підтримали право одностатевих пар на державну реєстрацію своїх сімейних стосунків, і 26% підтримали таке право з певними винятками.⁶

У травні 2022 року Центр «Наш світ» замовив Київському міжнародному інституту соціології провести опитування, аналогічне тому, яке він замовляв цій же службі шість років тому, що дало змогу оцінити зміни громадської думки, що відбулися за цей період. Порівняно з результатами опитування від 2016 року, кількість дружніх до ЛГБТК відповідей виросла у два-п'ять разів. Зокрема, у півтора рази скоротилася кількість тих, хто взагалі негативно ставиться до ЛГБТК (з 60,4% до 38,2%), вчетверо зросла кількість тих, хто ставиться до ЛГБТК позитивно (з 3,3% до 12,8%), і у півтора рази — тих, хто ставиться

⁵ <https://petition.president.gov.ua/petition/144562>

⁶ <https://zmina.info/news/za-majzhe-desyat-rokiv-pobilshalo-ukrayinciv-yaki-pidtrymuyut-prava-gomoseksualnyh-par-na-reyestracziyu-simejnyh-stosunkiv-doslidzhennya>

до них байдуже (з 30,7% до 44,8%). З 2016 року вдвічі зросла частка тих, хто декларативно підтримує їх повне рівноправ'я (з 33,4% до 63,7%), і майже вдвічі зменшилася частка тих, хто вважає, що права ЛГБТК людей мають бути певним чином обмежені (з 45,2% до 25,9%). Так само, вдвічі зменшилася кількість тих, хто вагався з відповіддю: з 21,3% до 10,4%. У п'ять разів виросла підтримка запровадження реєстрованого цивільного партнерства для одностатевих пар — з 4,8% до 23,6%, і в півтора рази збільшилася кількість тих, кому це питання байдуже — з 18% до 27,1%. Таким чином, проти запровадження одностатевих партнерств було вже менше половини опитуваних, а саме 41,9%, тоді як у 2016 році таких було 69%.⁷

Через війну це дослідження було проведене в іншому форматі, ніж попереднє — шляхом телефонного опитування, а не безпосереднього спілкування. Зважаючи на це, а також на умови війни, в яких проводилося опитування, соціологи збільшили можливу статистичну похибку, однак дійшли висновку, що «отримані результати все одно зберігають високу репрезентативність та дозволяють досить надійно аналізувати суспільні настрої населення».

Останнє опитування було проведене Національним демократичним інститутом у серпні 2022 року. Згідно його результатів, 31% респондентів цілком підтримують рівність прав для ЛГБТК людей, а 23% скоріше підтримують, ніж не підтримують. Однозначно не підтримують рівні права для ЛГБТК 19% респондентів, а 8% скоріше не підтримують; 10% займають нейтральну позицію, а 7% не визначили своє ставлення.⁸

З початку нового російського вторгнення найбільш обговорюваними у ЗМІ темами, що стосуються ЛГБТК питань, стала участь ЛГБТК людей у війні та перспективи легалізації в Україні одностатевих шлюбів або цивільних партнерств. Загалом, журналісти та популярні блогери висвітлювали ці теми цілком коректно, професійно та з дружніх позицій, детально пояснюючи потребу в узаконенні прав одностатевих сімейних партнерів в умовах війни та масової мобілізації. Винятками були нечисленні публікації на релігійних сайтах, які навіть під час війни продовжували поширювати маніпулятивні гомо/трансфобні матеріали — здебільшого, передруковуючи їх з вебсайту ультраконсервативного руху «Всі разом!»

Як уже було зазначено, українські політичні партії, представлені у Верховній Раді, не мають визначеної позиції з ЛГБТК і гендерних питань. Після початку нинішнього етапу російської агресії гомофобна риторика практично зникла з публічних заяв їхніх представників, а народні депутати припинили вносити законопроекти, спрямовані на обмеження прав ЛГБТК людей. Антигендерну риторику продемонструвала особисто Юлія Тимошенко, розмістивши на сайті президента України петицію з закликом денонсувати Стамбульську конвенцію, але цей заклик не був підтриманий будь-якими іншими помітними політиками і не став офіційною позицією навіть її власної політичної партії «Батьківщина».

Непримиренно вороже до ЛГБТК ставлення продовжують демонструвати лише невиннові та не представлені у парламенті радикально-націоналістичні партії — зокрема, «Правий сектор». Водночас, жодна з помітних українських політичних сил не включила питання захисту прав ЛГБТК до своєї офіційної політики.

Ратифікація Стамбульської конвенції продемонструвала суттєве зниження впливу ультраконсервативних українських церков на державну владу та, зокрема, на депутатів Верховної Ради. Навіть під час активних бойових дій питання боротьби проти «гендерної ідеології» не зникло з порядку денного Всеукраїнської Ради Церков і релігійних організацій (надалі скорочено — ВРЦіРО) — власне, це було практично єдиним питанням, не пов'язаним з війною, яке підіймалося її представниками на зустрічах з державним керівництвом. Вони послідовно та енергійно намагалися завадити такому рішенню і були дуже розчаровані та обурені тим, що українська влада фактично проігнорувала їхню одностайну думку.

⁷ <https://gay.org.ua/blog/2022/05/31/ukrainsi-kardynalno-polipshyly-stavlennia-do-lhbt>

⁸ <https://life.pravda.com.ua/society/2022/09/20/250527>

Хоча ВРЦіРО заявила про засудження ідеології «Русского міра»,⁹ її інші заяви та дії демонструють, що це засудження не стосується розпалювання ворожнечі до ЛГБТК людей, що є невід'ємною складовою частиною цієї ідеології.

Консервативно-релігійні та праворадикальні організації різко зменшили свою гомофобну активність після поновлення російської агресії 24 лютого цього року. Проте, організовані напади на ЛГБТК заходи, організації та активістів з боку праворадикальних угруповань досі трапляються — зокрема, нами були задокументовані погром офісу Центру «Наш світ» 27-28 лютого у Києві, напад на відому ЛГБТК активістку Олену Шевченко 14 квітня у Львові та напад на ЛГБТК захід у Києві 25 червня. Що стосується релігійних груп, то помітною анти-ЛГБТК риторикою наразі відрізняється тільки вже неодноразово згадуваний рух «Всі разом!».

ВИСНОВКИ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ

Як вже було відзначено, випадки гомофобного ставлення у Збройних силах України не є системними та надто поширеними, а командування реагує на них, здебільшого, адекватно — караючи винних та підтримуючи дисципліну у військових підрозділах. Звісно, це не означає повну відсутність проблем, але, беручи до уваги загальне ставлення до ЛГБТК людей в українському суспільстві та швидку мобілізацію до армії десятків тисяч людей з найрізноманітнішими поглядами та життєвим досвідом, ми оцінюємо поточне становище ЛГБТК осіб в ЗСУ як загалом задовільне.

Разом з тим, наявність таких випадків демонструє, що у Збройних силах мають бути встановлені чіткі та жорсткі стандарти поведінки, які мають містити пряму та явну заборону на будь-які прояви гомо/трансфобії та дискримінації за ознаками СОГІ. За можливості, з військовослужбовцями мають проводитися заходи щодо роз'яснення та практичного застосування таких стандартів.

Значно більш поширеними, ніж у регулярних військах, є випадки гомо/трансфобного ставлення з боку бійців Територіальної оборони. Командування її підрозділів повинно звернути особливу увагу на розслідування таких інцидентів, покарання винних та підтримку дисципліни серед особового складу.

Так само, це стосується особового складу Національної поліції та інших правоохоронних структур.

Кричущі випадки гомо/трансфобного насильства знову привертають увагу про проблеми дискримінації та злочинів ненависті, які мають особливо негативний вплив на українське суспільство в умовах війни, вносячи у нього розбрат і поширюючи ворожнечу тоді, коли вкрай потрібною є громадянська солідарність та взаємодопомога. Постійне затягування парламенту з розглядом і ухваленням відповідних поправок до Кримінального кодексу і антидискримінаційного законодавства, давно розроблених відповідно до Плану дій у сфері прав людини, сприймається як фактичне заохочення протиправної ксенофобської поведінки і не може бути виправдано ніякими аргументами.

Втім, в нинішній ситуації ще важливіше значення для ЛГБТК спільноти та українського суспільства в цілому має ухвалення закону про реєстроване цивільне партнерство, доступне для одностатевих пар, яке би надало їм основні подружні права та обов'язки. Тисячі ЛГБТК українців і українців, які просто зараз захищають свою Батьківщину, щодня наражаються на смертельну небезпеку, не можуть чекати роками на милість консервативних політиків, які не бажають остаточно порвати з ідеологією «Русского міра» та захистити права своїх співгромадян на сімейне життя. Ратифікацією Стамбульської конвенції український уряд продемонстрував, що він здатний подолати лобістські зусилля церков і переконати консервативних депутатів Верховної Ради підтримати сучасні європейські цінності та принципи захисту прав людини. Ми закликаємо президента, уряд та відповідальних політиків зробити все для якнайшвидшого ухвалення такого закону і просимо іноземних партнерів України використати весь свій вплив задля цього. Це екстраординарна, невідкладна ситуація, яка потребує рішучих і негайних дій. Українське суспільство, як демонструють результати останніх опитувань громадської думки, цілком готове до такого кроку в рамках процесу євроінтеграції.

⁹ <https://vrciro.org.ua/ua/statements/uccro-statement-on-genocide-of-ukrainian-people-committed-by-russian-troops>